

KARITA SUOMALAINEN

Tiedätkö – kysymyksestä kiteymäksi

1 Johdanto

Artikkelissani tutkin *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensin interrogatiivimuodon käyttöä suomenkielisissä arkikeskusteluissa. Tavoitteeni on yhtäältä kuvata, millaisten keskustelun toimintojen osana ja millaisissa vuorovaikutuksellisissa funktioissa kyseiset muodot arkivuorovaikutuksessa esiintyvät, toisaalta taas tarkastella *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensissä olevan interrogatiivimuodon kielipillistä kehitystä ja pohtia, onko muoto tietyissä käyttöyhteyksissä muuttumassa verbimuodosta partikkelistuneeksi ilmaukseksi. Vastaavaa kehitystä yksikön 2. persoonan verbimuodosta partikkeliksi on aiemmin esitetty olevan muun muassa *kuule*- ja *kato*-imperatiivimuodoilla (Hakulinen–Seppänen 1992; Hakulinen–Keevallik–Lindström 2003; Siitonen–Rauniomaa–Keisanen 2019), mutta yksikön 2. persoonassa olevan *tietää*-verbin osalta mahdollisesta partikkelistumiskehityksestä on toistaiseksi olemassa vain yksittäisiä havaintoja (ks. VISK § 858; Suomalainen 2018, 328). Tutkimukseni luo ilmiön esiintymisestä arkivuorovaikutuksessa kattavan kuvan ja näin täydentää aiempaa yksikön 2. persoonan verbimuotojen partikkelistumista käsittelevää tutkimusta. Tutkimus lisää omalta osaltaan ymmärrystä siitä, kuinka vastaanottajaan suuntautuminen ja merkitysten yhteistoiminnallinen rakentuminen – intersubjektiivuus – voivat kiteytyä myös osaksi tiettyjä kielellisiä käytänteitä.

Nimitän tässä artikkelissa analysoimiani ilmauksia yleisnimityksellä *tiedätkö*-ilmaus. *Tiedätkö*-ilmausta voidaan käyttää esittämään kysymys, jonka avulla äänessäolijan on mahdollista tiedustella vastaanottajan hallussa olevaa informaatiota. Artikkelissani kuitenkin osoitan, että puhutussa kielessä *tiedätkö*-ilmauksilla on myös muunlaista käyttöä. Niitä voidaan käyttää esimerkiksi lausuman loppuun sijoitettuina liitekysymyksinä tai osana erilaisia esitoimintoja, joilla äänessäolija valmistelee vastaanottajaa varsinaisen puhetoiminnon toteutumiseksi. Lisäksi *tiedätkö*-ilmausta voidaan käyttää kiteytyneenä ilmauksena, *kiteymänä*. Kiteymät ovat morfologiselta muodoltaan suhteellisen vakiintuneita kielellisiä ilmauksia, joiden ympärille on muodostunut omanlaisiaan vuorovaikutuksellisia

käytänteitä. Kuvaan myöhemmin artikkelissani esimerkkien avulla edellä mainitsemiani *tiedätkö*-ilmauksen erilaisia käyttötapoja ja esitän perusteita sille, kuinka käyttötavat voidaan erottaa toisistaan.

Artikkelin rakenne on seuraava: Luvussa 2 taustoitan tutkimustani esittelemällä aiempia havaintoja yksikön 2. persoonan verbimuotojen partikkelistumisesta suomen ja muiden kielten osalta. Luvussa 3 esittelen tutkimukseni aineiston ja metodit. Luvussa 4 tarkastelen *tiedätkö*-ilmausten erilaisia käyttötapoja esimerkkien valossa ja pohdin, voidaanko *tiedätkö*-ilmauksen nähdä olevan partikkelistumassa. Artikkelin lopuksi kokoan havaintoni yhteen luvussa 5.

2 Yksikön 2. persoonan verbimuotojen partikkelistumisesta

Partikkelistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa leksikaalinen sana tai verbimuoto irta-aa taivutusparadigmastaan ja kivettyy vähitellen käytössä yksittäiseksi taipumattomaksi sanaksi, muuttuen näin partikkeliksi (Hakulinen–Saari 1995, 481–482). Partikkelistuminen on esimerkki kieliopillistumisesta eli tietyn kielellisen ilmauksen tai taivutusmuodon kieliopillisen kategorian muutoksesta ja sen merkityksen abstraktistumisesta (ks. Hopper–Traugott 1993; Laitinen–Lehtinen 1997). Suomen kielen partikkeleihin kuuluu useita sellaisia ilmauksia, joiden tausta on jonkin mentaalisen verbin yksikön 2. persoonan muodossa. Partikkelistumiskehitystä on kuvattu tapahtuneen muun muassa *katsoa-* ja *kuulla-*verbien 2. persoonan imperatiivimuotojen osalta; *kato*-ilmausta ovat tarkastelleet Hakulinen ja Seppänen (1992) sekä Siitonen, Rauniomaa ja Keisanen (2019), *kuule*-muotoa taas Hakulinen, Keevallik ja Lindström (2003).

Hakulinen ja Seppänen (1992) ovat tarkastelleet *kato*-ilmausta arkivuorovaikutuksessa, Siitonen ym. (2019) taas luonnossa liikkumisen kontekstissa. Kummassakin tutkimuksessa osoitetaan, että *kato*-ilmausta voidaan käyttää paitsi sen kirjaimellisessa merkityksessä vastaanottajan aistihavainnon ohjaamiseen myös partikkelimaisemmin, esimerkiksi huomionkohdistimena, selittävänä konnektiivina tai päivittelyn osana. Hakulisen ja Seppäsen (1992, 530–535, 540–542) aineistossa *kato*-ilmauksen käyttö partikkelina on huomattavasti yleisempää kuin sen kirjaimellinen käyttö transitiiiviverbinä: heidän aineistonsa 200 tapauksesta valtaosaa *kato*-ilmauksista käytettiin huomionkohdistimina tai selittävinä konnektiiveina, kun taas verbimäisesti käyttäytyi vain 7 *kato*-ilmausta. Siitosen ym. (2019, 522) luontoiluaineistossa jakauma on jotakuinkin päinvastainen, sillä heidän aineistossaan *kato*-ilmaus ohjaa tavallisimmin vastaanottajaa katsomaan jotain, ja selvästi harvinaisempaa on, että *kato*-ilmausta käytetään päivittelyyn tai ihmettelyyn taikka kohdistamaan huomio selittävässä vuorossa. Siitonen ym. selittävät *kato*-ilmauksen käytön jakaumia aineistojen välisillä eroilla: koska luontoiluaineistossa osallistujat liikkuvat tilassa, käsittelevät objekteja ja ohjaavat toisiaan ottamaan haltuun luontoilutoiminnalle ominaisia kehollisia käytänteitä, on varsin luonnollista, että *kato*-vuoroja käytetään ohjaamaan osallistujia katsomaan tai tekemään jotain muuta relevanttia (mts. 541).

Kato-ilmauksen kaltaista partikkelimaista käyttöä on osoitettu olevan *kuule*-ilmauksella, jota myös voidaan suomen kielessä käyttää huomionkohdistimena (Hakulinen ym. 2003; VISK § 858, 1029). Partikkelimaisessa käytössä puhuja voi ’kuule’-merkityksisellä ilmauksella osoittaa tietyt kohdat vuorovaikutuksessa jollain lailla korosteisiksi tai merkitä tulevan puheenvuoron sisällön odotuksenvastaiseksi tai preferoimattomaksi (Hakulinen ym. 2003, 207).

Isossa suomen kieliopissa (§ 858) mainitaan, että *kuule*- ja *kato*-partikkeleita muistuttavat myös *näes ~ nääs ~ näätsä* sekä *tietsä ~ tieks*-tyyppiset ilmaukset, jotka ovat niin ikään partikkelistuneet mentaalisen verbin 2. persoonan muodosta. Näitä ilmauksia ei kuitenkaan ole suomen kielen osalta aiemmin tutkittu huolimatta siitä, että ne vaikuttavat olevan melko yleisiä. Havaitsin yksikön 2. persoonan käyttöä suomenkielisissä arkikeskusteluissa tarkastelevassa tutkimuksessani (Suomalainen 2018, 328), että jopa 11 prosenttia kaikista yksikön 2. persoonan sisältävistä vuoroista sisälsi kiteytyneen yksikön 2. persoonan ilmauksen (*kato, kuule, oota, arvaa, aattele* tai *tietsä ~ tiätsä ~ tiiätsä ~ tiiätkö ~ tiiätsie*).

Tämän tutkimuksen kohteena oleva *tiedätkö*-ilmaus ja sen mahdollinen partikkelistumiskehitys linkittyy läheisesti suomen kielen muihin yksikön 2. persoonan muodosta partikkelistuneisiin ilmauksiin. Toisaalta *tiedätkö*-ilmauksen kehitystä voidaan tarkastella myös suhteessa muiden kielten vastaaviin tietämistä merkitsevien verbien yksikön 2. persoonan muodosta kehittyneisiin vakiintuneisiin ilmauksiin. Tämänäyttypisiä ilmauksia on tutkittu paljon englannin kielessä (Erman 2001; Fox-Tree-Schrock 2002; Landgrebe 2012; Schiffrin 1987; Stubbe-Holmes 1995; Östman 1981), mutta myös heprean (Maschler 2012), ruotsin (Lindström-Wide 2005), tanskan (Asmuß 2011) ja viron (Keevallik 2003) osalta. Nämä tutkimukset ovat osoittaneet, että tietämistä merkitsevästä verbistä ja yksikön 2. persoonan muodosta koostuvia ilmauksia käytetään eri kielissä diskurssi-partikkeleina eli niiden avulla voidaan säädellä vuorovaikutusta ja sen osanottajien välisiä suhteita: esimerkiksi vedota vastaanottajaan (Erman 2001; Fox Tree-Schrock 2002; Stubbe-Holmes 1995), pyytää tätä osallistumaan yhteistoimintaan (Maschler 2012; Östman 1981) tai hakea vastaanottajan hyväksyntää ja jopa mahdollisesti samanmielisyyttä kiistanalaiseen ilmoitukseen (Asmuß 2001; ks. myös Maschler 2012, 809–811). Edellä kuvatun kaltainen partikkelistumiskehitys ei liity vain yksikön 2. persoonassa olevaan *tietää*-verbiin, vaan kognitiivista ja muuta mentaalista toimintaa merkitsevillä verbeillä on yleisemminkin monissa kielissä osoitettu olevan taipumusta kiteytyä ja kieliopillistua (ks. esim. Laury-Helasvuo 2016, 81 ja siinä mainitut lähteet).

Tutkimukseni kannalta erityisen tärkeitä havainnot ovat esittäneet Keevallik (2003) ja Maschler (2012). Keevallik on tarkastellut viron *tead*-ilmausta (’tiedät’), Maschler taas heprean *ata yodea / at yodeat* (’tiedät MASC SG / FEM SG’) -konstruktiota. Molemmissa tutkimuksissa osoitetaan, että ’tiedät’-tyyppisillä ilmauksilla on vuorovaikutuksessa erilaisia käyttötarkoituksia. Keevallik (2003, 154–172) erottaa *tead*-ilmauksen neljä käyttötarkoitusta: 1) kirjaimellinen käyttö, 2) esi-ilmoitus, 3) uutisen projisointi ja 4) vastaanottajan tietoon ja osallistumiseen vetoaminen; osin vastaavanlaisia käyttötarkoituksia on

havaittavissa myös suomen *tiedätkö*-ilmauksilla. Maschler (2012) puolestaan esittää, että *ata yode'a / at yode'at* -konstruktiota käytetään kirjaimellisen käytön lisäksi diskurssinmerkitsimenä (*discourse marker*) eli vuorovaikutusta säätelevänä kieliopillistuneena ilmauksena, jonka yleinen vuorovaikutustehtävä on vahvistaa äänessäolijan ja vastaanottajan välistä intersubjektiivisuutta; samantyyppistä käyttöä on myös suomen *tiedätkö*-ilmauksilla. Se, mikä kuitenkin erottaa suomen *tiedätkö*-ilmaukset viron ja heprean – ja muidenkin kielten – vastaavista ilmauksista, on interrogatiivimuoto, joka tuo oman vivahteensa suomen *tiedätkö*-ilmausten käyttöön.

3 Aineisto ja metodit

Tutkimukseni aineisto on peräisin suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktisesta tietokannasta Arkisynista. Arkisyn-tietokanta on rakennettu Turun yliopistossa suomen kielen ja suomalais-ugrialaisten kielten oppiaineessa, ja sen aineisto on peräisin Helsingin yliopiston Keskusteluntutkimuksen arkistosta ja Turun yliopiston Lauseopin arkistosta. Aineisto sisältää yhteensä 26 kahden- tai monenkeskistä kasvokkai- ja puhelinkeskustelua, joiden yhteenlaskettu kesto on noin 30 tuntia. Tietokanta on osa Kielipankin Korp-aineistopalvelua.

Tätä tutkimusta varten olen kerännyt Arkisyn-aineistosta kaikki interrogatiiviset *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensmuotoiset esiintymät (ns. *tiedätkö*-ilmaus). Esiintymiä on aineistossa yhteensä 204 kappaletta. Näistä esiintymistä on rakennettu kokoelma, johon kuuluvat *tiedätkö*-ilmaukset on edelleen jaoteltu käyttötavan perusteella omiin ryhmiinsä. Ryhmittelyä tehdessäni olen analysoinut jokaisen *tiedätkö*-esiintymän tapauskohtaisesti sen vuorovaikutuksellisessa esiintymiskontekstissa. Analyysissa olen käyttänyt keskusteluanalyttistä metodologiaa, joka antaa välineet tarkastella, kuinka *tiedätkö*-ilmauksen merkitys rakentuu vuoro vuorolta puhujien välisessä yhteistoiminnassa (ks. esim. Sacks–Schegloff–Jefferson 1974). Tutkimukseni edustaa vuorovaikutuslingvististä tutkimussuuntausta, jossa kieltä ja kielellisiä rakenteita tarkastellaan osana sosiaalista vuorovaikutusta (ks. Couper-Kuhlen–Selting 2018.) Tässä tutkimuksessa olen kiinnittänyt erityistä huomiota vuorovaikutukseen *tiedätkö*-ilmausten tulkinnaissa: *tiedätkö*-ilmauksen käyttötavan luokittelussa olen tarkastellut ilmauksen sisältävän vuoron toimintatyyppiä ja vuoron saamia responsseja, ilmauksen sijaintia vuorossa ja vuoron rakenneyksikössä, ilmausta ympäröiviä kielellisiä elementtejä sekä ilmauksen tuottamiseen liittyviä prosodisia ja kehollisia vihjeitä.

Analyysin perusteella olen jaotellut aineistoni *tiedätkö*-ilmauksen esiintymät seuraaviin ryhmiin: 1) *tiedätkö* aitona kysymyksenä, 2) *tiedätkö* esi-ilmoituksena, 3) *tiedätkö* liitekysymyksenä ja 4) *tiedätkö* kiteymänä. Aitona kysymyksenä toimivien *tiedätkö*-ilmausten pääasiallinen tehtävä on tuottaa kysyjälle tai muille vastaanottajille jokin puuttuva tieto tai jokin varmistus tämän olettamaan asiointilaan (ks. VISK § 1678). Esi-ilmoituksina (*pre-announcement*) toimivat *tiedätkö*-ilmaukset taas esiintyvät avauksina sellaisissa keskustelun jaksoissa, joilla äänessäolija valmistelee kuulijaa tulevan vuoronsa sisältöön

(esim. *tiedätkö mitä*, ks. Terasaki 2004; VISK § 1218). Liitekysymyksinä (*tag question*) toimivat *tiedätkö*-ilmaukset puolestaan esiintyvät syntaktisesti valmiin yksikön loppuun sijoitettuina lisäyksinä, joiden tarkoituksena on saada vastaanottaja tuottamaan responsi äänessäolijan vuoroon (ks. Sacks ym. 1974, 718; suomen osalta ks. VISK § 1058). Myös omassa aineistossani liitekysymyksiksi määritellyjä *tiedätkö*-ilmauksia seuraa jonkinlainen responsi vastaanottajalta. Kiteytyneisiin *tiedätkö*-ilmauksiin olen määritellyt kuuluviksi sellaiset vuoron rakenneyksikön alussa, keskellä tai lopussa esiintyvät *tiedätkö*-tapaukset, jotka ovat lauseen rakenteen kannalta syntaktisesti valinnaisia ja joihin vuoron vastaanottaja ei tuota erillistä responsia, joka osoittaisi hänen käsittelevän *tiedätkö*-ilmausta kysymyksenä (vrt. VISK:n määritelmä partikkeleista, § 794).

Käsittelen edellä mainittujen ryhmien ominaispiirteitä tarkemmin tämän artikkelin analyysiluvussa 4, mutta jo tässä vaiheessa mainittakoon, että ryhmät eivät ole selvärajaisia. Eri käyttötavat muodostavat jatkumon aidoista kysymyksistä (ryhmä 1) rutiininomaisesti käytettyjen vuorovaikutuksen etenemistä kontrolloivien ilmausten kautta (ryhmät 2 ja 3) partikkelimaisia piirteitä saaviin *tiedätkö*-ilmauksiin (ryhmä 4). Erilaisten *tiedätkö*-ilmausten käyttötapojen jakaumaa aineistossani esittelee taulukko 1. Kuten taulukosta käy ilmi, ylivoimaisesti eniten *tiedätkö*-ilmausta käytetään aineistossani nimenomaan kiteymänä.

Taulukko 1. *Tiedätkö*-ilmausten käyttötavat, lukumäärä (N) ja prosentuaalinen osuus (%) aineistossa.

<i>Tiedätkö</i>-ilmauksen käyttötapa	N	%
1) Aito kysymys	19	9,5
2) Esi-ilmoitus	10	5
3) Liitekysymys	7	3,5
4) Kiteymä	168	82
Yhteensä	204	100

Vaikka viittaaan artikkelissani kaikkiin *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensissä oleviin interrogatiivimuotoisiin esiintymiin yleisnimityksellä *tiedätkö*, myöhemmin esimerkkitapausten analyysissa ilmenee, että tutkimieni tapausten morfofonologinen muoto vaihtelee; *tiedätkö*-ilmaus esiintyy muun muassa muodoissa *tiedäkkö*, *tiedäks*, *tiedäksä(ä)*, *tiedäks*, *tiäks*, *tiäts*, *tiätsie*, *tiätsä(ä)*, *tiätsie*, *tiätkö*, *tiäks*, *tiäksä*, *tiäräks*, *tiätsä(ä)*. Jos verbiin on liittynään yksikön 2. persoonan pronomini, kysymystä indikoiva liitepartikkeli *-kO ~ -ks* jää pois (esim. *tiätsä*; *tiätsie*; Forsberg 1994, 61). Tyypillistä on, että sekä kysymyspartikkeli että yksikön 2. persoonan pronomini ovat kliittistyneitä verbiin (ks. VISK § 144). Tämän artikkelin painopisteenä ei ole kartoittaa ilmauksen morfofonologisen variaation syitä, mutta mainittakoon, että osa variaatiosta selittyy alueellisilla tai idiolektisillä, osa käyttökontekstiin liittyvillä tekijöillä; tästä esitän joitakin huomioita analyysin yhteydessä.

4 Tiedätkö-ilmausten käyttö arkikeskustelussa

Tässä luvussa tarkastelen *tiedätkö*-ilmausten käyttötapojen variaatiota aineistossani. Analyysi jakautuu kolmeen osaan edellisessä luvussa esitetyn ryhmittelyn mukaan: luvussa 4.1 tarkastelen aidon kysymyksen esittäviä *tiedätkö*-ilmauksia, luvussa 4.2 sellaisia *tiedätkö*-ilmauksia, jotka kehystävät joko seuraavaa tai edellä ollutta toimintoa, ja luvussa 4.3 kiteytyneitä *tiedätkö*-ilmauksia. Lopuksi luvussa 4.4 kokoaan havaintoni yhteen ja pohdin, onko *tiedätkö*-ilmauksen käyttötavoissa havaittavissa partikkelistumista.

4.1 Aidon kysymyksen esittävät tiedätkö-ilmaukset

Aineistossani noin kymmentä prosenttia (ks. taulukko 1) kaikista *tiedätkö*-ilmauksista käytetään esittämään ns. aito kysymys eli kysymys, jonka pääasiallinen tehtävä on tuottaa kysyjälle tai muille vastaanottajille jokin puuttuva tieto tai varmistus tämän oletta- maan asiaintilaan (VISK, § 1678). Termillä *kysymys* viitataan tässä yhteydessä paitsi tietyn *tiedätkö*-ilmauksen sisältävän lausuman muotoon (ks. VISK § 1678–1679) myös sen esittämään toimintoon: sosiaalisen toiminnan näkökulmasta kysymyksiksi voidaan hah- mottaa sellaiset toiminnot, joilla yksi osanottaja (kysyjä, engl. *questioner*) pyytää tois- ta osanottajaa (kysymyksen vastaanottaja, engl. *questionee*) tarjoamaan hänelle sellaista tietoa, jota olettaa tällä olevan (ks. Couper-Kuhlen–Selting 2018, 217–218; ks. myös Hayano 2012; suomeksi VISK § 1678). Kun *tiedätkö*-ilmausta käytetään esittämään aito kysymys, se aloittaa vuorovaikutuksen näkökulmasta kysymys–vastaus-vierusparin eli kahden perättäisen, toisiinsa sidoksissa olevan eri keskustelijoiden esittämän vuoron kokonaisuuden.

Tiedätkö-ilmauksen käyttöä aitona kysymyksenä havainnollistaa esimerkki 1, joka on poimittu kahden nuoren välisestä puhelinkeskustelusta, jossa nuoret suunnittelevat vierailua yhteisen tuttavansa luokse. Rivillä 2 Petra kysyy Emmiltä, tietääkö tämä, missä tuttava asuu (*tiiäksää mis se asuu*). Rivillä 4 Emmi vastaa Petran *tiedätkö*-kysymykseen kieltoverbillä (*ehh*) ja lisää, ettei ikinä ole käynyt tuttavansa luona, toisin kuin Petra lausu- massaan rivillä 3 oletti.

(1) [SG111]¹

- 1 Petra: okei no, (.) sovitaanko me sit jotain.
 2 =**tiiäksää** mis se asuu. (.)
 3 ku sä oot käyny sie?
 4 Emmi: eh. (0.3) em mää oo ikinä käy[ny.
 5 Petra: [hmm::hhh.

Valtaosa aineistoni aidon kysymyksen esittävästä *tiedätkö*-ilmauksista esiintyy

1 Esimerkit on litteroitu käyttäen keskusteluanalyttista litterointimerkintää (ks. esim. Seppänen 1997). Lisäksi olen lihavoanut kaikista esimerkeistä huomion kohteena olevan *tiedätkö*-ilmauksen.

esimerkin 1 kaltaisesti siten, että *tiedätkö*-ilmausta seuraa toinen kysymys, joka on upotettu *tiedätkö*-kysymyksen sisään; esimerkissä 1 *tiedätkö*-ilmausta seuraa epäsuora kysymyslause *mis se asuu* (rivi 2), joka on muodoltaan hakukysymys. Vastaavia *tiedätkö*-alkuisia kaksoiskysymyksiä haastatteluaineistossa on tutkinut Olin (1996), joka kuvaa tämääntyyppisiä kysymyksiä nimityksellä ”kehystetty kysymys”. Olinin (1996, 53) mukaan tällaisissa kysymyksissä upotettu kysymys ilmaisee sen proposition, johon puhuja haluaa vastausta, kun taas hallitseva kehyskysymys kohdistuu kuulijan kykyyn vastata komplementtina olevaan kysymykseen. Kysymyksen muotoa motivoi se, että kysyvän vuoron aloittava *tiedätkö*-ilmaus heikentää kysymyksen implikoimaa oletusta siitä, että kuulija tietäisi upotettuun kysymykseen vastauksen. *Tiedätkö*-komponentin sisältävä kysymys salliikin helpommin myös kieltävän vastauksen, eikä *en tiedä* -tyyppinen vastaus ole yhtä epäodotuksenmukainen jälkijäsenen kuin se olisi suorien kysymysten kohdalla (mas. 54–56). *Tiedätkö*-kehystetyillä kysymyksillä voidaan siis katsoa olevan eräänlainen kaksoisfunktio: yhtäältä niillä selvitetään sitä, onko vastaanottaja ylipäättään selvillä tai tietoinen jostakin asiasta, toisaalta niillä taas pyritään samaan vastaanottaja jakamaan se tieto, joka hänellä on puheenalaisesta asiasta.

Tiedätkö-alkuisiin kehystettyihin kysymyksiin annetut vastaukset voivat olla aineistossani kahdentyyppisiä: vastaanottaja voi responssissaan osoittaa olevansa orientoitunut joko *tiedätkö*-kehukseen tai siihen upotettuun kysymykseen eli *tiedätkö*-ilmauksen komplementtiin sen mukaan, pystyykö hän tuottamaan komplementtikysymyksessä pyydetyn tiedon (vrt. Olin 1996, 55). Edellä esillä olleessa esimerkissä 1 on nähtävissä, että vastaanottaja Emmi orientoituu vastauksessaan Petran kysyvän vuoron *tiedätkö*-kehyskysymykseen ja tuottaa siihen kieltävän vastauksen. Seuraavassa esimerkissä 2 puolestaan näkyy se aineistossani tyypillinen ilmiö, että kysymyksen vastaanottaja orientoituu vastauksessaan upotettuun hakukysymykseen silloin, kun hän tietää hakukysymykseen vastauksen. Esimerkissä 2 Sanna kysyy *tiedätkö*-kehystetyllä kysymyksellä (r. 1) Kertulta, kuinka osanottajien tarkastelemaa kahvinkeitintä käytetään. Kerttu vastaa (r. 2–3) tarjoamalla Sannalle *tiedätkö*-ilmauksen komplementtina olevassa hakukysymyksessä (*miten tää toimii*) pyydetyn tiedon:

(2) [SG 346]

- 1 Sanna: **tiäksä** miten tää toimii?
 2 Kerttu: varmaa siihe laitetaan to:i, (.) nii just siihe
 3   laitetaan toi suodatinpussi ja,

Tiedätkö-kysymys voi aineistossani saada komplementtikseen toisen (epäsuoran) kysymyksen lisäksi myös substantiivilausekkeen tai *kun*-lauseen. Näissä tapauksissa *tiedätkö*-ilmauksella alkavaa kysymystä käytetään tyypillisesti varmistamaan, että vastaanottajalla on riittävä tietämys jostakin aiheesta, jotta äänessäolija voi jatkaa meneillään olevaa puheenvuoroaan. Näihin kysymyksiin riittävä vastaus on tyypillisesti myöntävä tai kieltävä responssipartikkeli tai verbin toisto. Tällaisia tapauksia havainnollistavat seuraavat esimerkit 3 ja 4. Molemmat esimerkit on poimittu monenkeskisistä kasvokkaiskeskusteluista,

mutta kummassakin *tiedätkö*-kysymyksen esittävä vuoro on kohdistettu yhdelle tietylle keskustelun osanottajalle.

Esimerkissä 3 *tiedätkö*-ilmaus esiintyy osana pidempää kerrontajaksoa, jossa Salla kertoo eräästä tuntemastaan henkilöstä, Virvasta. Salla on juuri aloittanut kertomuksen, mutta keskeyttää sen hetkellisesti rivillä 2 varmistaakseen, tietääkö Janna kyseistä henkilöä, Virvaa. Sallan kysymys johtaa lyhyeen välisekvenssiin (r. 3–15), jossa Salla ja Janna keskustelevat Virvan mahdollisista tuntomerkeistä ja siitä, missä Janna olisi voinut tavata hänet. Välisekvenssin lopuksi Janna kuitenkin tuottaa rivillä 16 kielteisen *tietää*-verbin toistavan vastauksen Sallan kysymykseen (*emmä sit tiiä*):

(3) [SG123]

- 1 Salla: mut ne on kuitenkin niinku Anni ja se Virva, (0.3)
 2 siellä nyt molemmat ja sit, (.) **tietsä** Janna sitä Virvaa.
 3 Janna: olikohan se semmone,
 4 (0.5)
 5 Salla: [sil on semmone vaalee],
 6 Janna: [oliks se tääl sun tup]areissa?
 ((poistettu 7 riviä, joissa osanottajat keskustelevat Virvan tuntomerkeistä))
 14 Salla: ei se tääl mun luon oo ainakaa
 15 [niinku ikinä ollu mun kutsumana?]
 16 Janna: [↑aijaa >no ei se sit<,=emmä sit tiiä.]

Myös esimerkissä 4 *tiedätkö*-alkuinen kysymys muodostaa lyhyen välijakson pidemmän kerrontajakson keskelle. Ennen esimerkissä 4 olevaa katkelmaa Kerttu on kertonut muille, millaisia häälahjoja hän ja hänen puolisonsa ovat saaneet, ja maininnut erityisesti erään astian, jonka käyttötarkoituksesta hän ei ole varma. Toinen keskustelun osanottaja, Sanna, on osoittanut haluavansa tietää tästä lahjasta enemmän. Esimerkin 4 katkelmassa Kerttu siirtyy kuvailemaan mainitsemaansa astiaa tarkemmin; *tiedätkö*-ilmaus esiintyy tämän kertovan kuvailun yhteydessä (r. 4). Esiintymiskontekstissaan *tiedätkö*-kysymyksen (r. 4–5: **tiäksä** *ku mul on se kartio tämmöne*) käyttö liittyy sopivan ilmauksen hakemiseen eli ns. sanahakuun ja aloittaa Sannalle suunnatun välijakson. Välijakso on tarpeellinen, jotta lahjan kuvailussa voidaan päästä eteenpäin. Rivillä 6 Sanna vastaa Kertun *tiedätkö*-varmistuskysymykseen myöntävästi (*joo?*), jonka jälkeen Kerttu voi jatkaa saamansa lahjan kuvailua (r. 7–9, 11).

(4) [SG346]

- 1 Kerttu: se ol semm'n pullee niinku,
 2 (0.5) vesi (.) kannu periaatteessa?
 3 Antti: =k[r krm:
 4 Kerttu: [mut (-) s'mmone pul- niinku **tiäksä** ku
 5 mul on se kartio ˘täm#mön[e?
 6 Sanna: [joo?
 7 Kerttu: .h ni vähän samantyylin mut se ei o se.

8   se o Iittalan (0.2) toinen
 9   s[arja se rileisöns ((Relations)) tai
 10 Sanna: [joo?
 11 Kerttu: joku °vastaava°.

Tapa, jolla *tiedätkö*-ilmauksia käytetään esimerkeissä 3 ja 4, muistuttaa Liljan (2012) kakkoskielisessä vuorovaikutuksessa tutkimia *tiedätkö mikä on x* -kysymyksiä, joita käytetään silloin, kun yksi keskustelun osallistujista kysyy keskustelukumppaniltaan, tuntee tämä tietyn keskustelussa käytetyn ilmauksen merkitystä (mts. 560). Liljan aineisto eroaa omasta aineistostani kuitenkin siinä, että hänen aineistossaan yksi tai useampi keskustelun osanottajista puhuu suomea toisena kielenään, kun taas omassa aineistossani puhujat ovat äidinkieleltään suomenkielisiä. Aineistoni esimerkkien 3 ja 4 kaltaiset *tiedätkö*-kysymyksetkään eivät näin ollen koske tietyn ilmauksen (kielellistä) merkitystä sinänsä, vaan pikemminkin *tiedätkö*-kysymyksen avulla varmistetaan, että äänessäolijalla ja vastaanottajalla on jonkinlainen jaettu käsitys puheenalaisesta asiasta. Kuitenkin myös oman aineistoni *tiedätkö*-varmistuskysymyksillä puhujat topikalisoivat jotakin meneillään olevan vuorovaikutuksen kannalta keskeistä sisältöä ja turvaavat kerronnan sujuvan etenemisen (vrt. Lilja 2012, 575). *Tiedätkö*-varmistuskysymyksen voikin ajatella muodostavan meneillään olevaan vuorovaikutukseen eräänlaisen parenteettisen jakson (vrt. Duvallon–Routarinne 2005), jonka avulla varmistetaan kerronnan jatkumisen kannalta keskeisen taustatiedon olemassaolo.

Olen tässä alaluvussa esitellyt sellaisia aineistoni tapauksia, joissa *tiedätkö*-ilmausta käytetään vastaanottajalle suunnattuna aitona kysymyksenä, jonka tehtävänä on saada vastaanottaja tuottamaan kysymyksen esittäjälle jokin puuttuva tieto tai varmistus johonkin asiantilaan. Esimerkit 1–4 osoittavat, että ne aineistoni *tiedätkö*-ilmaukset, jotka ovat aitoja kysymyksiä, aloittavat kysymys–vastaus–vierusparin ja kirvoittavat vastaanottajalta ”tietämistä” tai ”ei-tietämistä” osoittavan responssin. Tämä vahvistaa tulkinnan, että vastaanottaja orientoituu *tiedätkö*-ilmaukseen nimenomaan kysymyksenä.

4.2 *Tiedätkö-ilmaus kehystää seuraavaa tai edeltävää toimintoa*

Noin kahdeksaa prosenttia aineistoni *tiedätkö*-ilmauksista käytetään kehystämään jotakin muuta toimintoa (ks. ryhmiä 2 ja 3, taulukko 1). Näissä tapauksissa *tiedätkö*-ilmaus orientoi vastaanottajaa joko sitä seuraavaan tai sitä edeltävään toimintoon. Kun *tiedätkö*-ilmausta käytetään orientoimaan vastaanottajaa ilmausta seuraavaan toimintoon, *tiedätkö* toimii esi-ilmoituksena (*pre-announcement*), jonka avulla äänessäolija voi valmistella vastaanottajaa tulevaan vuoroonsa ja sen esittämään toimintoon (Schegloff 2007, 28; Terasaki 2004). Kun *tiedätkö*-ilmaus taas orientoi vastaanottajaa edeltävään toimintoon, *tiedätkö* voidaan ymmärtää liitekysymyksenä (*tag-question*), jonka avulla äänessäolija voi siirtää vuoron seuraavalle puhujalle ja pyrkiä saamaan vastaanottajan tuottamaan responssin (Sacks ym. 1974, 718; ks. myös Couper-Kuhlen–Selting 2018, 534). Kummassakin edellä

kuvatussa käytössä *tiedätkö*-ilmaus kantaa edelleen mukanaan tiettyä interrogatiivisuutta. Esi-ilmoituksena tai liitekysymyksenä *tiedätkö*-ilmaus esiintyy kuitenkin aina jonkin toisen toiminnon yhteydessä, minkä vuoksi sen pääasiallinen tehtävä ei enää ole saada varmistusta tai vastausta johonkin äännessäolijalta puuttuvaan tietoon, toisin kuin silloin, kun *tiedätkö* esittää aidon kysymyksen (vrt. luku 4.1).

Esi-ilmoituksena toimiva *tiedätkö*-ilmaus edeltää aineistossani tyypillisesti uutisen tai ilmoituksen kertomista, ja sen avulla äännessäolija voi orientoida vastaanottajaa siihen, että aikoo sanoa jotakin kertomisen arvoista, tai muuten kohdistaa tämän huomion tulossa olevaan vuoroon (ks. Couper-Kuhlen–Selting 2018, 268; Terasaki 2004, 181–182). Esi-ilmoituksina käytetään usein mentaalista toimintaa merkitsevää verbiä ja siihen liittynyttä kysymyssanaa (Terasaki 2004, 197). Esi-ilmoitukset esiintyvät osana esisekvenssiä eli tiettyä toimintaa valmistelevaa jaksoa; suomenkielisissä keskusteluissa tavallisimpia esijakson avauksia ovat kysymykset tyyppiä *tiedätkö mitä, arvaa mitä*, joihin odotuksenmukainen vastaus on partikkeli *no(h)*, jolla kuulija osoittaa asettuvansa uutisen vastaanottajaksi (ks. Sorjonen 2002, 169–171; Sorjonen–Vepsäläinen 2016, 248; VISK, § 1218).

Seuraava esimerkki 5 havainnollistaa *tiedätkö mitä* -tyyppistä esi-ilmoitusta aineistossani. Esimerkki on poimittu kolmen nuoren välisestä keskustelusta, mutta oheisessa katkelmassa vain kaksi heistä on äänessä. Ennen esimerkin katkelmaa Susa on kertonut heidän yhteisen tuttavansa opiskelijavaihdosta Englannissa. Katkelmassa hän kertoo Anulle uutena tietona sen, ettei vaihdossa oleva tuttava joudukaan opiskelemaan kovin ahkerasti, vaikka näin oli oletettu.

(5) [SG151]

- 1 Susa: joo, (.) no mut **tiitsie mitä** se Ahosen Mika sano.
 2 Anu: nih,=
 3 Susa: =se sano et se on niinku taas sellast hää o
 4 käyny siel suunnillee, (.) kahtena päivänä
 5 viikos koulussa? (.) >se sano et< se on iha ku
 6 hää ois jossain yläasteella.

Varsinainen uutisoimisen arvoinen tieto tulee Susan vuorossa riveillä 3–6. Tätä vuoroa edeltää kuitenkin lyhyt esijakso (r. 1–2), joka koostuu *tiedätkö mitä* -tyyppisestä kysymyksestä (r. 1: *tiitsie mitä se Ahosen Mika sano*) ja siihen tuotetusta *nih*-responsista. *Tiedätkö*-ilmauksella Susa orientoi Anua siihen, mitä aikoo vuorossaan riveillä 3–6 sanoa. Tuottamallaan responsilla (r. 2) Anu osoittaa, että tunnistaa edeltävän vuoron esi-ilmoitukseksi eikä esimerkiksi kysymykseksi, joka vaatisi vastausta (vrt. esimerkkejä 1–4); vastaamalla Susan vuoroon *niin*-partikkelin variantilla *nih* Anu osoittaa vastaanottajuutensa (vrt. Sorjonen 2002, 171–172; ks. myös Keevallik 2003, 159) ja ilmaisee, että Susa voi jatkaa varsinaiseen uutiseen. *Niin*-partikkeli osoittaa tässä kontekstissa vastaanottajan käsittelevän edellistä lausumaa osana laajempaa, jo alkanutta toimintaa ja rohkaisee edellistä äännessäolijaa jatkamaan kerrontaansa (Sorjonen–Vepsäläinen 2016, 250).

Aineistossani esi-ilmoituksina toimivat *tiedätkö*-ilmaukset esiintyvät joko varsinaisesta uutisesta tai ilmoituksesta erillisinä vuoroina – kuten esimerkissä 5 – tai sitten

integroituneena uutis- tai ilmoitusvuoron alkuun. Tätä havainnollistaa esimerkki 6, joka on poimittu samasta keskustelusta kuin esimerkki 5. *Tiedätkö*-ilmaus esiintyy Susan vuorossa rivillä 1:

(6) [SG151]

- 1 Susa: mut **tiitsie mitäh**, (.) muute tost solariumist tuli
 2 mielee et miel- siin apteekkilehes luit sie sitä.
 3 (.) minkä saa ottaa mukaa apteekist se ter[veys
 4 Anu: [mm?
 5 Susa: joku [tällänen?]
 6 Anu: [en mie lukenu] sitä.
 7 Susa: ni siin oli kato just tästä iho talvikuntoon, (.)
 8 semmone artikkeli juttu?

Esimerkissä 6 *tiedätkö*-ilmaus esiintyy Susan vuoron alussa hyvin samantyyppisesti käytettynä kuin esimerkissä 5, orientoimassa vastaanottajaa siihen, mitä äänessäolija aikoo sanoa. Muodoltaan esimerkin 6 *tiedätkö*-ilmaus on kuitenkin huomattavasti kiteytyneempi kuin esimerkissä 5: Se muodostuu vain *tiedätkö*-ilmauksesta ja sitä seuraavasta kysymyssanasta *mitä(h)*, eikä näin ollen varsinaisesti kerro vastaanottajalle mitään tulevan vuoron sisällöstä. Ilmausta ei myöskään esimerkissä seuraa vastaanottajan kuulolle asettumisen osoittava *no*-partikkeli tai vastaava ilmaus (vrt. esimerkki 5), vaan Susa jatkaa uutisarvoiseen asiaan hyvin pienen mikrotaun (merkitty litteraatissa suluissa olevalla pisteellä) jälkeen.² Esimerkissä 6 *tiedätkö*-ilmausta käytetään varsin rutiininomaisena keinona osoittaa vastaanottajalle siirtymistä uuteen puheenaiheeseen (vrt. Keevallik 2003, 161 viron *tead*-ilmauksen osalta).³

Siinä missä esitoimintona olevat *tiedätkö*-ilmaukset kehystävät niitä seuraavaa vuoroa, esiintyy liitekysymyksenä käytetty *tiedätkö*-ilmaus kehystämänsä vuoron lopussa. Tällöin se sijoittuu sellaisen vuoron loppuun, joka on periaatteessa jo valmis syntaktinen, prosodinen ja pragmaattinen kokonaisuus (ks. Couper-Kuhlen–Selting 2018, 534). Liitekysymyksenä käytetty *tiedätkö* ei enää muuta vuoron asiasisältöä, vaan sen avulla puhuja voi eksplisiittisesti siirtää vuoron jollekulle toiselle osanottajalle tai muuttaa vuoron sävyä ja samalla mahdollisesti osoittaa vastaanottajalle, kuinka suhtautua sanottuun vuoroon (vrt. Sacks ym. 1974, 718; VISK § 1058). Aineistossani *tiedätkö*-liitekysymykset voivat liittyä erityyppisten toimintojen loppuun. Esimerkki 7 havainnollistaa *tiedätkö*-liitekysymystä kannanoton lopussa. Esimerkki on poimittu äidin (Irja) ja tyttären (Heta) välisestä puhelinkeskustelusta. Molemmat ovat aktiivisia koirienkasvatustoiminnassa. Ennen esimerkin 7 katkelmaa Heta on kertonut antaneensa eteenpäin tallennuslevyn, joka on sisältänyt epätoivottuja tietoja eräästä jalostukseen aiotusta koirasta. Tämän seurauksena

2 Mikrotauko rivillä 1 on mahdollista tulkita kohdaksi, jossa vastaanottajan olisi mahdollista tuottaa kuulolle asettumisen osoittava responssi; tällaista responssia ei kuitenkaan esimerkissä 6 tule.

3 Esimerkissä 6 puheenaiheen vaihtumista signaloit myös vuoronalkuinen *mut*-konjunktio (r. 1; ks. Sorjonen 1989, 174).

koiran omistaja on suuttunut Hetalle, vaikka Heta ei ollut tiennyt, mitä levy sisältää. Esimerkin 7 katkelmassa hän selittää tilannetta äidilleen. *Tiedätkö*-liitekysymys esiintyy esimerkissä rivillä 7:

(7) [SG124]

- 1 Heta: niin totahh, mä luulen et se on se, mut kato siinänän se
 2   vitsi just onki et ku mulkaan ei ollu mitään †käsitystä
 3   et mitä [siel on. .mhh] ja tota sitte noin ni#:#,
 4 Irja: [mm. mm.   ]
 5 Heta: vähän †vaikeeh(h)an s(h)e o(h)n sillai† >niinkuh<,
 6 Irja: mm,
 7 Heta: **tiäksä**,
 8 Irja: mm,
 9   (1.5)

Esimerkissä Heta kertoo ensin riveillä 1–4, kuinka hänellä ei ollut käsitystä levyn sisällöstä. Rivillä 5 Heta tuottaa arvion tilanteesta: tämän asiantilan vallitessa hänen vaikea suhtautua tuttavan suuttumukseen. Arvio on tuotettu hymyillen ja naurahtavaan äänensävyyn, mikä voidaan katsoa Hetan keinoksi pehmentää arkaluontoista tilannetta (ks. Haakana 2001). Arviota seuraa rivillä 6 Irjan *mm*-responssi, joka yhtäältä signaloi minimaalista liittoutumista edellisen vuoron sisällön kanssa, toisaalta taas kehottaa puhujaa jatkamaan (ks. Kangasharju 1998, 165–166, 169; Siitonen–Wahlberg 2015, 75). Heta ei kuitenkaan jatka arvioitaan, vaan tuottaa *tiedätkö*-ilmauksen rivillä 7, näin palauttaen vuoron Irjalle. *Tiäksä* voidaan tulkita esimerkissä 7 vastaanottajan vuoron jälkeen tehdyksi lisäykseksi (*post-other talk increment*, ks. Couper-Kuhlen–Ono 2007), joka laajentaa vuoron rakennetta. Se voidaan tässä kontekstissa nähdä keinoksi kirvoittaa vastaanottajassa Irjassa jonkinlainen rivillä 6 tuotettua *mm*-partikkelia voimakkaampi responssi, joka osoittaisi mahdollisen tietämisen – ja tätä kautta ymmärtämisen ja samanmielisyyden (vrt. VISK § 1697 *eikö*-alkuisista liitekysymyksistä). Rivillä 8 Irja tuottaa uuden *mm*-vastauksen, joka kuitenkin jälleen ilmentää vain minimaalista liittoutumista ja ymmärrystä. Irjan vastausta seuraa pitkähäkö tauko (r. 9), jonka voi tässä esimerkissä tulkita merkiksi siitä, että Irjan *tiedätkö*-liitekysymyksen jälkeen tuottama responssi ei välttämättä ollut odotuksenmukainen.

Olen tässä alaluvussa käsitellyt sellaisia *tiedätkö*-ilmauksia, joita käytetään kehystämään jotakin muuta keskustelun toimintoa, kuten uutista, ilmoitusta, kysymystä tai kannanottoa. Olen tarkastellut yhtäältä sellaisia tapauksia, joissa *tiedätkö*-ilmaus esiintyy ennen jotakin toista toimintoa (esi-ilmoituksena esimerkeissä 5 ja 6), toisaalta taas sellaisia tapauksia, joissa *tiedätkö*-ilmaus esiintyy toiminnon lopussa (liitekysymyksenä esimerkissä 7). Näissä käyttötavoissa *tiedätkö*-ilmaus on integroitunut osaksi jotakin muuta vuorovaikutuksellista toimintoa, ja sille on muodostunut vuorovaikutuksen etene- mistä kontrolloiva funktio. Tällöin ilmausta ei käytetä enää sen kirjaimellisessa merkityksessä toisin kuin aidon kysymyksen esittäviä *tiedätkö*-ilmauksia. Esimerkeistä on lisäksi huomattavissa, että *tiedätkö*-esi-ilmoituksen tai -liitekysymyksen sisältävien vuorojen

vastaanottajat eivät kohtele *tiedätkö*-ilmausta näissä konteksteissa kysymyksenä. Vastaanottajien responssit vahvistavat, että esitoiminnon ja liitekysymyksen asemassa olevia *tiedätkö*-ilmauksia kohdellaan rutiinistuneina ilmauksina, joihin ei odoteta kirjaimellista tietämisen tai ei-tietämisen osoittavaa vastausta vaan muunlaista responssia.

4.3 Kiteytyneet tiedätkö-ilmaukset

Noin 82 prosenttia (ks. taulukkoa 1) aineistoni *tiedätkö*-ilmauksista esiintyy sellaisessa käytössä, jossa ilmausta voidaan kutsua kiteytyneeksi eli tiettyyn muotoon kivettyneeksi rakenteeksi, jolla on vakiintunut vuorovaikutuksellinen funktio (ks. Helasvuo 2014, 68). Kiteytyneillä *tiedätkö*-ilmauksilla on monia sellaisia syntaktisia ominaisuuksia, jotka VISK (§ 794) määrittelee partikkeleille tyypillisiksi: ne ovat esimerkiksi lauseen rakenteen kannalta syntaktisesti valinnaisiksi tulkittavia, niillä ei ole vakiintunutta syntaktista sijaintia eivätkä ne saa komplementteja. Lisäksi kiteytyneitä *tiedätkö*-ilmauksia ei käytetä ilmauksen kirjaimellisen merkityksen mukaisesti esittämään kysymystä, vaan niille on muodostunut muunlaisia vakiintuneita vuorovaikutustehtäviä.

Kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten käyttöä aineistossani havainnollistaa esimerkki 8, joka on poimittu kahden sisaruksen Tuulan ja Jaanan välisestä keskustelusta. Juuri ennen esimerkin katkelmaa Jaana on ehdottanut Tuulalle mukanaan tuomansa liköörin maistamista ja etsinyt Tuulan kaapista sopivat lasit. Esimerkissä 8 Jaana kertoo Tuulalle, kuinka on itse aikanaan ostanut liköörille sopivat lasit Ikeasta. *Tiedätkö*-ilmaus esiintyy Jaanan vuoron alussa rivillä 1 lausuman parenteettisena elementtinä, jota ei esiintymiskontekstissaan voi tulkita kysymykseksi. Esimerkistä näkyy myös, ettei vastaanottaja Tuula kohtele Jaanan *tiedätkö*-ilmausta kysymyksenä, johon hänen tulisi vastata:

(8) [SG438]

```

1 Jaana: .mth mullon tiäksä oikeen tämmöset ni
2         liköörii varten mä kerran vahingossa
3         ostin tuolta, (0.4) .mthh
4         tuo[lta tuolta, mhhhhh ]
5 Tuula:  [((suukottaa kissaa))]
6         (1.0)
7 Jaana:  Ike↓asta,
```

Kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset voivat aineistossani sijoittua suhteellisen vapaasti mihin kohtaan vuoroa ja lausumaa tahansa, mutta kaikista yleisimpiä ne ovat vuoron ja lausuman keskellä. Seuraavat esimerkit kuitenkin havainnollistavat kaikkia niitä asemia, joissa kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus voi vuorossa ja lausumassa sijaita: vuoron ja lausuman alussa (9), keskellä (10) tai lopussa (11).

(9) [SG113]

- 1 Liisa: ɸoliksä unohtanuf=
 2 Missu: =ɸjoo **tiäksä** mä olin ihᵛan unohtanuf, hh
 3 Liisa: juu se on tänää,

(10) [SG446]

- 1 Iina : sitte ku me >me käytiin siäl tos< (.) viime syksynä
 2 kahvilla ku se höy- höttytti **tietsä** koko päivän
 3 et @monelta te tulette@ ja sit se viel autossa et
 4 @moneltas tai ootteks te jo tulos@ >tietsä semmost<
 5 hirveet stressiä että. (.) Teemun pitää päästä
 6 nukkumaan >**tietsä**< et niist ei sit niinku periks .hhh
 7 Ritva: joo.

(11) [SG113]

- 1 Missu: .hhh ᵛoli kyl iham muuten sillee ihan kivaa mutta
 2 arvaa, (0.8) meiän autossa, isä sitä mulle on sanonukki
 3 et isä on sen niinku tiännykki .hh mu mejän autossa on
 4 niinku renkaat väärin päin, .hh eli meill_on
 5 pare:mmat edessä, ni mää pyörin joka iki:ssessä
 6 kurvissa **tiäksää**.
 7 Vikke: #aijaa#.

Yllä olevissa esimerkeissä 9–11 tiedätkö-ilmaukset ovat syntaktisesti valinnaisia eivätkä saa komplementteja – tai ainakaan niitä seuraavia kielellisiä ilmauksia ei ole kielipiillisesti merkitty komplementeiksi. Esimerkissä 9 *tiedätkö*-ilmaus esiintyy vuoron- ja lausumanalkuisena⁴ vastauksena kysymykseen (r. 2); käyttökontekstissaan se edeltää Missun odotuksenvastaista ilmoitusta siitä, että hän oli unohtanut autokoulun liukasajo-harjoituksen olevan samana päivänä, jolloin keskustelu käydään (vrt. Hakulinen ym. 2003, 210–211 *kuule*-partikkelin vuoronalkuisesta käytöstä responsseissa). Esimerkissä 10 puolestaan on vuoron ja lausuman keskellä sijaitsevien *tiedätkö*-ilmausten kimppu (r. 2, 4 ja 6). *Tiedätkö*-ilmaukset esiintyvät osana affektiivista valitustarinaa, jossa Iina kertoo anopilleen Ritvalle, kuinka oli käynyt ystävänsä luona kylässä ja ärsyyntynyt tämän käytöksestä. Tässä kontekstissa *tiedätkö*-ilmausten voidaan katsoa vetoavan vastaanottajan Ritvan toivottuun samanmielisyyteen ja ohjaavan häntä näkemään, mikä tilanteessa oli linan mielestä ärsyttävää. Esimerkissä 11 *tiedätkö*-ilmaus puolestaan on sijoittunut vuoron ja lausuman loppuun (r. 6) osana Missun omakohtaisen kokemuksen raportointia; *tiedätkö*-ilmaus korostaa tässä tapauksessa vuoron affektiivista sisältöä ja hakee vastaanottajan responssia, jollainen tuotetaankin (r. 7).⁵ Viken *aijaa*-vastaus kuitenkin osoittaa,

4 Esimerkissä 10 *tiedätkö*-ilmausta edeltää responssipartikkeli *joo*, joka sijoittuu vuoron avaukseen; *tiedätkö*-ilmauksen voidaan kuitenkin esimerkissä selkeästi katsoa liittyvän vuoron ytimen alkuun (ks. VISK § 1008–1009).

5 Kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten käyttö vuoron lopussa muistuttaa tietyiltä osin ilmauksen käyttöä liitekysymyksenä (ks. lukua 4.2).

että hän käsittelee edellistä vuoroa uutena tietona, ei kysymyksenä, johon tulisi tuottaa vastaus, sillä *aijaa* on uutisen vastaanottamisen partikkeli (ks. Koivisto 2015).

Kuten esimerkit 9–11 osoittavat, aineistossani kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset voivat esiintyä erityyppisten keskustelun toimintojen osana; yleisiä ne ovat erityisesti erilaisten informoivien toimintojen kuten uutisointien tai ilmoitusten osana, (omakohtaisia) koemuksia käsittelevissä kertomuksissa sekä äänessäolijan mielipiteeseen perustuvien arviointien ja arvottavien väitteiden yhteydessä. Kaikkia edellä mainittuja toimintoja yhdistää se, että niissä äänessäolija on se, jolla on tyypillisesti hallussaan enemmän tietoa kerrottavasta asiantilasta; tilanne on siis kutakuinkin päinvastainen kuin silloin, kun *tiedätkö*-ilmaus esittää aidon kysymyksen. Kiteytyneillä *tiedätkö*-ilmauksilla äänessäolija ei niinkään pyydä vastaanottajalta informaatiota, josta olisi itse tietämätön, vaan pikemminkin kutsuu vastaanottajaa näkemään tilanteen yhteisestä perspektiivistä ja reagoimaan tästä näkökulmasta.

Puhujan näkökulmaa, mielipidettä tai kokemusta esittelevien toimintojen lisäksi kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset esiintyvät aineistossani tiuhaan ns. sanahauissa. Keskusteluntutkimuksessa *sanahaku* on nimitys prosessille, jossa puhuja etsii sopivaa ilmausta (ks. Sorjonen 1997, 118–119; VISK § 1074). Sanahauissa kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus esiintyy usein muiden sanahauille tyypillisten hakuilmausten, kuten partikkeleiden *niinku* ja *sillee(n)/sillai* sekä proadjektiivien *semmonen(n)*, *sellane(n)*, *tämmöne(n)* ja *tälläne(n)*, kanssa. Tämä on nähtävissä myös esimerkissä 12, jossa kolme nuorta keskustelevat apostoleista. Kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus esiintyy esimerkissä muodossa *tiätsä* (r. 5) Toinin vuorossa, jossa hän yrittää määrittellä mikä tai kuka ”apostoli” on.⁶ Esimerkissä *tiedätkö*-ilmausta ympäröivät muut (itse)korjaukselle ja sanahauille tyypilliset elementit: demonstratiivinen määrite *semmonen*, suunnittelupartikkeli *niinku*, suhteellisen pitkä tauko ja korjauspartikkelit *siis* ja *tai* (ks. Helasvuo–Laakso–Sorjonen 2004):

(12) [SG440]

- 1 Kaisa: onha niinkup Paavali [tai sillee et sehäj just on.
 2 Toini: [nii ko[skä sehän tarvii ku
 3 Masa: [nii.
 4 Toini: se on tavallaan niinkus semmonen niinku, (1.2) siis
 5 mänitsör tai semmonen [**tiätsä** niinku, (1.0) sä
 6 Kaisa: [mm,
 7 Toini: meet jonnekki alotat tyhjäst >ensi sum pitää<
 8 ↑evankelioida ihmiset tulee uskooh;

Esimerkin 12 kaltaisissa sanahaun konteksteissa *tiedätkö*-ilmausta käytetään signaloimaan muille osanottajille, että äänessäolijan puheen virrassa on etenemisen paikallinen

6 Esimerkissä Toini käyttää yksikön 2. persoonassa olevaa *tiätsä*-ilmausta, vaikka hän osoittaa vuoronsa kahdelle vastaanottajalle, sekä Kaisalle että Masalle. Tämä kertonee siitä, että yksikön 2. persoonan merkitys yhteen vastaanottajaan viittaavana ilmauksena on ainakin joissakin *tiedätkö*-ilmausten käytöissä hälventynyt (vrt. Maschler 2012, 814–815 heprean *ata yodeà / at yodeàt* [‘y’know MASC SG / FEM SG] -konstruktion osalta). Palaan tähän tarkemmin alaluvussa 4.4.

häiriö, jota hän korjaa parhaillaan. Voidaan lisäksi ajatella, että *tiedätkö*-ilmausta käytetään vetoamaan siihen tietoon, jonka kaikki osanottajat jakavat aiheesta, ja näin implisiittisesti aktivoimaan vastaanottajat potentiaalisesti ”tietävinä” osapuolina. Aineistossani on varsin yleistä, etteivät *tiedätkö*-ilmauksen sisältävät sanahaut välttämättä johda siihen, että äänessäolija ”löytäisi” ilmauksen, johon sanahaku kohdistuu. Näin on myös esimerkissä 12: *tiedätkö*-ilmauksen ja sitä seuraavan *niinku*-partikkelin jälkeen Toini pitää sekunnin tauon, minkä jälkeen hän vaihtaa vuoronsa suuntaa ja alkaa apostolin määrittelemisen sijaan kuvata, mitä apostoli tekee. On myös huomionarvoista, etteivät vastaanottajat tuota sanahauissa esiintyviin kiteytyneisiin *tiedätkö*-ilmauksiin sanahaun täydentäviä ilmauksia. Tämä tarkoittaa, etteivät he tulkitse *tiedätkö*-ilmausta heille osoitetuksi aidoksi kysymykseksi, vaan ymmärtävät sen liittyvän sanahakuun.

Kuten jo aineistoa esitellessäni mainitsin, *tiedätkö*-ilmausten morfofonologinen muoto vaihtelee aineistossani. Näin on myös kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten osalta, mutta jotkin muodot ovat selvästi toisia yleisempiä.⁷ Kaikista eniten kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten joukosta löytyy sellaisia *tiedätkö*-ilmauksen variantteja, joissa liitepartikkeli *-kO* ~ *-ks* jää pois ja verbiin on kliittistyneenä yksikön 2. persoonan pronomini (esim. *tie-t-sä*); tällaisia kiteytyneitä *tiedätkö*-ilmauksia on aineistossani 113 eli lähes 70 prosenttia kaikista kiteytyneistä *tiedätkö*-ilmauksista. Seuraavaksi suurin ryhmä muodostuu tapauksista, joissa *tietää*-verbin vartalo on supistunut ja kysymyspartikkeli *-ks* on sulautunut yksikön 2. persoonan pronominiin (esim. *tiä-k-sä*); tällaisten tapausten suhteellinen osuus kaikista kiteytyneistä *tiedätkö*-ilmauksista on noin 25 prosenttia. Valtaosa aineistoni *tiedätkö*-ilmauksista on siis jollain tapaa morfofonologiselta muodoltaan redusoituneita, mikä onkin kiteytyneille ilmauksille tyypillistä (esim. Scheibman 2000; Helasvuo 2014).

Olen tässä aluvussa osoittanut, että kiteytyneillä *tiedätkö*-ilmauksilla on monenlaisia vuorovaikutuksellisia tehtäviä, joiden voi sanoa liittyvän enää hyvin löyhästi ilmauksen kirjaimelliseen merkitykseen. Sen sijaan kiteytyneessä käytössä *tiedätkö*-ilmausta käytetään osanottajien välistä yhteisymmärrystä ja heidän välilleen rakentuvaa suhdetta säatelevänä ilmauksena, sillä kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus kohdistaa vastaanottajan huomion jonkinlaiseen jaettuun tiedolliseen maaperään, joka keskustelun osanottajilla voidaan olettaa olevan. Oli kyse sitten omakohtaisen kokemuksen kertomisesta tai arvion esittämisestä, kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus kutsuu vastaanottajaa harkitsemaan, voisiko myös hän tunnistaa kuvatun tilanteen tai asiantilan. Kun *tiedätkö*-ilmausta käytetään kiteymänä, *tietää*-verbi saakin oikeastaan episteemisen tulkinnan sijaan tunnistamiseen tai samanmielisyyteen liittyviä merkityksiä.

7 Muulla tavoin käytettyjen *tiedätkö*-ilmausten ryhmissä vaihtelua on enemmän.

4.4 Koonti: onko tiedätkö-ilmaus partikkelistumassa?

Edellä analysoidut *tiedätkö*-ilmausten käyttötavat antavat syytä pohtia, onko ilmaus partikkelistumassa ja näin ollen kieliopillistumassa. Pohdin seuraavaksi sellaisia tekijöitä, jotka puhuvat partikkelistumista vastaan, ja toisaalta sellaisia käytön piirteitä, jotka taas tukevat tulkintaa *tiedätkö*-ilmauksen partikkelistumiskehityksestä.

Kaikista partikkelimaisimpia esiintymiä aineistossani ovat kiteymänä käytetyt *tiedätkö*-ilmaukset. Se, onko kiteymäkäyttö kuitenkin vielä irronnut erilleen muista *tiedätkö*-ilmauksen käytöistä, kuten partikkeleilla on tapana, on kuitenkin kyseenalaista. Kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten partikkelitulkintaa vastaan puhuu se, että *tiedätkö*-kiteymien muoto ei ole ainakaan vielä kivettynyt: siinä missä partikkelit ovat tyypillisesti taipumattomia, vaihtelee aineistoni *tiedätkö*-kiteymien muoto, kuten esimerkeistä käy ilmi. Osa tästä vaihtelusta on selitettävissä idiolektisillä tai alueellisilla tekijöillä (esim. *tiätsä* vs. *tieräks*), mutta ei ole poissuljettua, etteikö vaihtelu voisi selittyä myös ilmauksen käyttökontekstilla. Tämän todistaminen kuitenkin vaatisi laajempaa tarkastelua.

Lisäksi vaikuttaa siltä, että vaikka kiteytynyt käyttö onkin kaikkien *tiedätkö*-ilmausten joukossa yleistä, eivät kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset ole jakautuneet tasaisesti aineistoni eri keskustelujen välillä: kiteymänä käytetyistä *tiedätkö*-ilmauksista 65 prosenttia esiintyy kahdessa keskustelussa (SG440 ja SG446), joista myös esimerkit 10 ja 12 ovat peräisin. Kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten keskittyminen tiettyihin keskusteluihin antaakin syytä pohtia, voiko kiteytynyt, partikkelimaisin käyttö olla osin puhujakohtainen piirre.

Partikkelistumiskehityksen puolesta kuitenkin puhuu se, että ne kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset, joita aineistossani on, muistuttavat syntaktisten ja pragmaattisten ominaisuuksiensa puolesta monilta osin partikkeleita (vrt. VISK § 794): niitä käytetään lauseen kannalta valinnaisina, parenteettisina elementteinä, ne eivät saa täydennyksiä tai määritteitä eikä niitä käytetä niiden kirjaimellisessa merkityksessä esittämään aitoa kysymystä. Partikkelistumiseen liittyy usein myös ilmauksen semanttisten komponenttien haalistuminen: siinä missä aitoina kysymyksinä käytetyt *tiedätkö*-tyyppiset yksikön 2. persoonassa olevat muodot viittaavat yhteen vastaanottajaan, kiteytynyt *tiedätkö*-ilmaus esiintyy aineistossani sellaisissakin vuoroissa, jotka on osoitettu useammalle kuin yhdelle vastaanottajalle (ks. esimerkkiä 12).

Kaikista partikkelistuneimpia *tiedätkö*-ilmauksen esiintymiä aineistossani ovatkin sellaiset tapaukset, joissa *tiedätkö*-ilmaus esiintyy *tietsä/tiätsä*-muotoisena, vuoron ja lausuman keskellä olevana syntaktisesti parenteettisena elementtinä, joka esiintyy muiden partikkelien tai suunnitteluilmausten kanssa ketjussa. Tällaisia tapauksia aineistossani edustavat esimerkkien 10 ja 12 *tiedätkö*-ilmaukset.

Aineistoni pohjalta voikin perustellusti väittää, että jonkinlaista partikkelistumiskehitystä on *tiedätkö*-ilmauksen joidenkin käyttötapojen osalta tapahtumassa, vaikka partikkeliksi ilmausta on vielä liioiteltua kutsua. Varsinkin kiteytyneiden *tiedätkö*-ilmausten kohdalla voidaan kuitenkin puhua *tiedätkö*-muodon kieliopillisen kategorian osittaisesta muutoksesta – siis kieliopillistumisesta – verbin ja kysymyskliitin yhdistelmästä partikkelimaiseksi ilmaukseksi. Vastaavaa kehitystä on havaittu myös *tiedätkö*-ilmausta

muistuttavien yksikön 2. persoonassa olevien *tietää*-ilmausten osalta virossa (Keevallik 2003), ruotsissa (Lindström–Wide 2005) ja hepreassa (Maschler 2012). Näissä tutkimuksissa kieliopillistumiskehitys on esitetty meneillään olevana jatkumona, jossa erityyppiset käytöt elävät rinnakkain (Keevallik 2003, 154–172; Lindström–Wide 2005, 214; Maschler 2012, 835). Näin on myös omassa aineistossani, jossa *tiedätkö*-ilmausta voidaan käyttää niin aitona kysymyksenä, rutiinistuneena elementtinä esi-ilmoituksissa ja liitekysymyksissä kuin partikkelia tietyiltä piirtein muistuttavana kiteymänäkin.

5 Lopuksi

Olen artikkelissani käsitellyt *tiedätkö*-ilmaukseksi kutsumani *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan presensin interrogatiivimuodon käyttöä suomenkielisissä arkikeskusteluissa. Tavoitteenani on ollut kuvata ilmauksen käytön variaatiota ja tarkastella *tiedätkö*-ilmausten käyttötavoissa tapahtunutta mahdollista kehitystä verbimuodosta partikkelistuneeksi ilmaukseksi. Aiemmin vastaavia tutkimuksia on fennistiikassa tehty suomen *kato*- ja *kuule*-ilmauksista (Hakulinen–Seppänen 1992; Hakulinen ym. 2003; Siitonen ym. 2019).

Olen osoittanut, että arkikeskustelun kontekstissa *tiedätkö*-ilmausta voidaan käyttää aitona kysymyksenä, esitoimintona, liitekysymyksenä ja kiteymänä. Aidon kysymyksen esittävät *tiedätkö*-ilmaukset esiintyvät osana kysymys–vastaus–vierusparia, ja niihin tuotetaan säännönmukaisesti tietämistä tai ei-tietämistä osoittava responsi. Sekä esi-ilmoituksena että liitekysymyksenä käytetyt *tiedätkö*-ilmaukset voidaan tulkita tiettyihin vuorovaikutuksellisiin konteksteihin kuuluviksi rutiinistuneiksi ilmauksiksi, joita käytetään jonkin muun vuorovaikutuksellisen toiminnon osana. Esi-ilmoituksena *tiedätkö*-ilmaus valmistelee vastaanottajaa tulevan vuoron sisältöön, ja sen projisoima jälkijäsen on kuulolle asettumista osoittava partikkeli. Liitekysymyksenä toimivan *tiedätkö*-ilmauksen tehtävä taas on johtaa vuoronvaihtoon ja kirvoittaa vastaanottajassa sopiva jälkijäsenen siihen toimintoon, johon *tiedätkö*-ilmaus on liittynyt. Kiteytyneet *tiedätkö*-ilmaukset puolestaan esiintyvät osanottajien välistä yhteisymmärrystä säätelevinä ilmauksina, jotka voivat esiintyä vuoron alussa, keskellä tai lopussa siinä esitetyn lauseen rakenteen kanalta syntaktisesti valinnaisina elementteinä.

Tiedätkö-ilmauksen erilaiset käyttötavat muodostavat aineistossani sumearajaisen jatkumon, jossa ilmauksen yksittäinen esiintymä voidaan katsoa kuuluvaksi tiettyyn kategoriaan sen perusteella, millaisen toiminnon, vuoron ja syntaktisen kokonaisuuden osana se esiintyy. Aineistossani on havaittavissa tiettyä kieliopillistumiskehitystä, jossa *tiedätkö*-ilmauksen käyttö on laajentunut aidosta kysymyksestä tietyissä tilanteissa käytettäväksi rutiininomaisiksi ilmauksiksi ja kiteymiksi, joilla on monia partikkeleihin tyypillisesti liitettäviä ominaisuuksia. Kiteytyneenä ilmauksena *tiedätkö* ei enää esitä vastaanottajalle suoraa kysymystä, vaan sitä käytetään peräänkuuluttamaan osanottajien jakamaa yhteistä tietoa ja tätä kautta säätelemään heidän välistään yhteisymmärrystä. Se, mihin tämäntyyppinen *tiedätkö*-ilmauksen käyttö edelleen mahdollisen kieliopillistumiskehityksen jatkuessa johtaa, jää tarkasteltavaksi tulevaisuuden aineistoista.

Lähteet

Aineistolähteet

Arkisyn. Suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta. Tietokanta rakennettu Turun yliopistossa, aineisto Helsingin yliopiston Keskusteluntutkimuksen arkistosta ja Turun yliopiston Lauseopin arkistosta. Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaine, Turun yliopisto.

Kirjallisuuslähteet

- ASMUSS, BIRTE 2011: Proposing shared knowledge as a means of pursuing agreement. TANYA STIVERS, LORENZA MONDADA ja JAKOB STEENSIG (toim.): *The morality of knowledge in conversation*, 207–234. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511921674.010>
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – ONO, TSUYOSHI 2007: ‘Incrementing’ in conversation. A comparison of practices in English, German and Japanese. *Pragmatics* 17 (4), 513–552. <https://doi.org/10.1075/prag.17.4.02cou>
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – SELTING, MARGRET 2018: *Interactional linguistics. Studying language in social interaction*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781139507318>
- DUVALLON, OUTI – ROUTARINNE, SARA 2005: Parenthesis as a resource in the grammar of conversation. AULI HAKULINEN ja MARGRET SELTING (toim.): *Syntax and lexis in conversation. Studies on the use of linguistic resources in talk-in-interaction*, 45–74. John Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/sidag.17.05dvv>
- ERMAN, BRITT 2001: Pragmatic markers revisited with a focus on you know in adult and adolescent talk. *Journal of Pragmatics* 33, 1337–1359. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00066-7](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00066-7)
- FORSBERG, HANNELE 1994: Havaintoja kysymystyyppistä *otat sie ~ sä*. *Virittäjä* 98 (1), 60–68.
- FOX TREE, JEAN – SCHROCK, JOSEF 2002: Basic meanings of *you know* and *I mean*. *Journal of Pragmatics* 34 (2002), 727–747. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00027-9](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00027-9)
- HAAKANA, MARKKU 2001: Lääkäri, potilas ja nauru. MARJA-LEENA SORJONEN, ANSSI PERÄKYLÄ ja KARI ESKOLA (toim.): *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*, 135–160. Vastapaino, Tampere.
- HAKULINEN, AULI – KEEVALLIK ERIKSSON, LEELO – LINDSTRÖM, JAN 2003: *Kuule, kule, hördu* – projicerande praktiker i finska, estniska och svenska samtal. BENGT NORDBERG, LEELO KEEVALLIK ERIKSSON, KERSTIN THELANDER ja MATS THELANDER (toim.): *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, 199–218. Institutionen för nordiska språk, Uppsala.
- HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1996: Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. *Virittäjä* 99 (4), 481–500.
- HAKULINEN, AULI – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1992: Finnish *kato*: From verb to particle. *Journal of Pragmatics* 18 (1992), 527–549. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90118-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90118-U)
- HAYANO, KAORU 2012: Question design in conversation. JACK SIDNELL ja TANYA STIVERS (toim.): *The handbook of conversation analysis*, 394–414. Wiley-Blackwell, Chichester. <https://doi.org/10.1002/9781118325001.ch19>
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2014: Agreement or crystallization. Patterns of 1st and 2nd person subjects and verbs of cognition in Finnish conversational interaction. *Journal of Pragmatics* 63, 63–78. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.11.011>
- HELASVUO, MARJA-LIISA – LAAKSO, MINNA – SORJONEN, MARJA-LEENA 2004: Searching for words. Syntactic and sequential construction of word search in conversations of Finnish speakers with aphasia. *Research on Language and Social Interaction* 37 (1), 1–37. https://doi.org/10.1207/s15327973rlsi3701_1
- HOPPER, PAUL – TRAUOGOTT, ELIZABETH CLOSS 1993: *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- KANGASHARJU, HELENA 1998: *Alignment in disagreement. Building alliances in multi-person interaction*. Helsingin yliopisto, Helsinki.

- KEEVALLIK, LEELO 2003: *From Interaction to Grammar: Estonian Finite Verb Forms in Conversation*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 34. Uppsala University, Uppsala.
- KOIVISTO, AINO 2015: Dealing with ambiguities in informings. Finnish *aijaa* as a "neutral" news receipt. *Research on Language and Social Interaction* 48, 365–387. <https://doi.org/10.1080/08351813.2015.1090109>
- LAITINEN, LEA – LEHTINEN, TAPANI 1997: Johdanto. TAPANI LEHTINEN ja LEA LAITINEN (toim.): *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*, 6–19. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LANDGREBE, JEANETTE 2012: 'I think - you know'. Two epistemic stance markers and their significance in an innovation process. JAN LINDSTRÖM ja SOFIE HENRICSON (toim.): *Språk och interaktion* 3, 107–131. Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- LAURY, RITVA – HELASVUO, MARJA-LIISA 2016: Disclaiming epistemic access with 'know' and 'remember' in Finnish. *Journal of Pragmatics* 123, 80–96. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2016.07.005>
- LILJA, NIINA 2012: *Tiedätkö mikä on suo?* Kielellisen epäsymmetrian topikalisointi kakkoskielisessä arkikeskustelussa. *Virittäjä* 116 (4), 560–588.
- LINDSTRÖM, JAN – WIDE, CAMILLA 2005: Tracing the origins of a set of discourse particles. Swedish particles of the type *you know*. *Journal of Historical Pragmatics* 6 (2), 211–236. <https://doi.org/10.1075/jhp.6.2.04lin>
- MACHLER, YAEL 2012: Emergent projecting constructions. The case of Hebrew *yada* ('know'). *Studies in Language* 36 (4), 785–847. <https://doi.org/10.1075/sl.36.4.03mas>
- OLIN, KATRI 1996: Kysymysten rakenteesta heijastuva kuulijaan suuntautuminen. AULI HAKULINEN (toim.): *Suomalaisen keskustelun keinoja* II, 47–79. Kieli 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50, 696–735. <https://doi.org/10.1353/lan.1974.0010>
- SCHEGLOFF, EMANUEL 2007: *Sequence organization in interaction*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791208>
- SCHEIBMAN, JOANNE 2000: *I dunno...* A usage-based account of the phonological reduction of *don't* in American English conversation. *Journal of Pragmatics* 32, 105–124. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(99\)00032-6](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(99)00032-6)
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987: *Discourse markers*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611841>
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Vuorovaikutus paperilla. LIISA TAINIO (toim.): *Keskustelunanalyysin perusteet*, 18–31. Vastapaino, Tampere.
- SIITONEN, PAULIINA – RAUNIOMAA, MIRKA – KEISANEN, TIINA 2019: *Kato. Hulluna puolukoita. Kato vuorovaikutuksen resurssina luontoilussa. Virittäjä*, 123 (4), 518–549. <https://doi.org/10.23982/vir.71162>
- SIITONEN, PAULIINA – WAHLBERG, KARL-ERIK 2015: Finnish particles *mm*, *jaa* and *joo* as responses to a proposal in negotiation activity. *Journal of Pragmatics* 75, 73–88. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.11.001>
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Vuoronalkuiset konnektorit: *mutta*. AULI HAKULINEN (toim.): *Suomalaisen keskustelun keinoja* I, 162–175. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1997: Korjausjäsenitys. LIISA TAINIO (toim.): *Keskustelunanalyysin perusteet*, 112–138. Vastapaino, Tampere.
- 2002: Recipient activities. The particle "no" as a go-ahead response in Finnish conversations. CECILIA E. FORD, BARBARA A. FOX ja SANDRA A. THOMPSON (toim.): *The language turn and sequence*, 165–195. Oxford University Press, New York.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – VEPSÄLÄINEN, HEIDI 2016: The Finnish particle *no*. PETER AUER ja YAEL MASCHLER (toim.): *NU and NÅ. A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, 243–280. de Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783110348989-008>
- STUBBE, MARIA – HOLMES, JANET 1995: *You know eh* and other 'exasperating expressions'. An analysis of

- social and stylistic variation in the use of pragmatic devices in a sample of New Zealand English. *Language and Communication* 15 (1), 63–88. [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(94\)00016-6](https://doi.org/10.1016/0271-5309(94)00016-6)
- SUOMALAINEN, KARITA 2018: *Sinä*, konteksti ja monitulkintaisuus. Yksikön 2. persoonan viittaukset arkikeskustelussa. *Virtittäjä* 122 (3), 320–355. <https://doi.org/10.23982/vir.63686>
- TERASAKI, ALENE KIKU 2004: Pre-announcement sequences in conversation. GENE H. LERNER (toim.): *Conversation Analysis. Studies from the first generation*, 171–223. John Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/pbns.125.11ter>
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkoversio. Saatavilla <http://scripta.kotus.fi/visk> [viitattu 22.3.2020].
- ÖSTMAN, JAN-OLA 1981: *You know. A discourse functional approach. Pragmatics and Beyond*, 2:7. John Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/pb.ii.7>

KARITA SUOMALAINEN: Tiedätkö ‘do you know’ – from a question to a fixed expression

The article covers the use of *tiedätkö* ‘do you know’ expressions in everyday Finnish conversation. The aim is, on the one hand, to describe the interactional contexts in which *tiedätkö* expressions occur, and, on the other hand, to explore whether *tiedätkö* has, in certain contexts, grammaticised into a particle-like expression. The data consist of approximately 30 hours of both face-to-face and telephone conversations taken from the Arkisyn corpus, a morphosyntactically coded database of conversational Finnish. The study adopts the framework of interactional linguistics, supplemented by the conversation analytical method.

The article shows that in everyday Finnish conversations, a *tiedätkö* expression can be used as an authentic question, as a pre-announcement, as a tag-question or as a fixed expression. A *tiedätkö* expression that poses an authentic question functions as the first-pair part in question–answer adjacency pairs, and its main task is to elicit a response in which the addressee provides the questioner with the desired information. As for a *tiedätkö* expression that is used as a pre-announcement, it prepares the recipient for the content within the upcoming turn, and is typically followed by a response by which the recipient shows that he or she is listening. When *tiedätkö* expressions are used as tag-questions, their main task is to elicit a response to the action to which they are attached. Finally, a *tiedätkö* expression used as a fixed expression gives relevance to intersubjectivity-related matters, regulating the mutual understanding between the conversational participants.

The research data suggest that there is an ongoing expansion in the category of *tiedätkö* expressions, since *tiedätkö* can function as a question, as a routine-like expression related to certain social actions, or as a fixed expression that is syntactically and pragmatically very similar to (other) Finnish particles. Based on the variation in the way *tiedätkö* expressions are used in the data, this study proposes that there is a continuum of different degrees of grammaticisation in *tiedätkö* expressions. In this ongoing process of grammaticisation, different uses exist alongside each other.

Karita Suomalainen
karita.m.suomalainen@utu.fi
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
20014 Turun yliopisto